

יהודה לוי

טעמי המצוות והפסיכולוגיה המודרנית

ניתן לחלק את מצוות התורה לשתי קבוצות: מצוות הלכתיות וחובות הלבבות. המצוות ההלכתיות מנחות את מעשינו, וכוונותינו בקיומן אינן חשובות כל כך. מאידך, במצוות של חובות הלבבות יש גמישות רבה באופן קיומן – איש איש לפי אישיותו והנסיבות בהן הוא נמצא; אך בהן הכוונה חשובה ביותר והיא היא המעצבת את האישיות. לפי השיטות הביהיביוריסטיות התנהגותנו מעצבת את אישיותנו, ללא תלות בכוונותינו. נראה שגדולי הדורות הקדימו את הפסיכולוגיה המודרנית ברעיון זה, וכי הוא מסביר את תועלתן של המצוות ההלכתיות. מאידך, לפי השיטה הקוגניטיבית, הכוונה שולטת באישיותנו; וקל לראות איך המצוות הלא-הלכתיות פועלות בדרך זו לשפר את אישיותנו.

העובדה שלעתים קרובות איננו ערים לרגשותינו הפועלים בתת-הכרה, היא היסוד של הפסיכו-אנליזה של פרויד, והנה ר' ישראל מסלנט הקדים אותו ביותר מארבעים שנה – אך בהבדל עצום: בעוד שפרויד נכנע לתוכן של הבלתי-מודע, ר' ישראל משתמש בתוכן הבלתי-מודע כחומר גלם לעיצוב אישיותנו. השפעתן של מצוות רבות על הבלתי-מודע מעניקה להן טעם. בנוסף, רבות מהמצוות ההלכתיות – ביניהן שבת, תפילין, וברית-מילה, וכן ציצית והמועדים – ניתנו כסמל או "אות". הן באות להזכיר לנו, לעתים קרובות בתת-הכרה, מושגי יסוד בחובותינו בעולם הזה.

מכאן יסודות שלושת הזרמים בפסיכולוגיה החדשה – האנליטי, הביהיביוריסטי והקוגניטיבי – הם חלק מעקרונות היהדות ומהווים בסיס לגישה לטעמי המצוות.

א. מבוא

המשנה מלמדת: "האומר על קן צפור יגיעו רחמין... משתקין אותו" (ברכות פ"ה מ"ג) ובגמרא שם (ברכות לג ע"ב) נחלקו אמוראים, "חד אמר: מפני שמטיל קנאה במעשה בראשית, וחד אמר: מפני שעושה מדותיו של הקדוש ברוך הוא רחמים, ואינן אלא גזרות". הרמב"ם בפירושו המשנה שם מביא דווקא את הדעה השנייה השוללת, לכאורה, טעמים למצוות, ובו בזמן הוא מקדיש כמעט שליש מחיבורו מורה נבוכים להסברת טעמי המצוות. אתמהא. היישוב פשוט: על אף שבשבילנו המצוות הן גזירות המלך וקיומן אינו תלוי בהסכמתנו, חשוב לדעת שיש בהן תועלת רבה עבורנו. כדי למצוא הסברים כאלה, נחלק את מצוות התורה לשתי קבוצות: מצוות הלכתיות וחובות

הלככות. המצוות ההלכתיות מנחות את מעשינו, וכוונותינו בקיומן אינן חשובות כל כך. מאידך, במצוות של חובות הלכות יש גמישות רבה באופן קיומן — איש איש לפי אישיותו והנסיבות בהן הוא נמצא; אך בהן הכוונה חשובה ביותר והיא המעצבת את האישיות. לפי השיטות הביהיביוריסטיות התנהגות מעצבת את אופי האדם, ללא תלות בכוונותיו. כאן נראה שגורלי הדורות הקדימו את הפסיכולוגיה המודרנית ברעיון זה, וכי הוא מסביר את תועלתן של המצוות ההלכתיות. מאידך, לפי השיטה הקוגניטיבית, הכוונה שולטת באישיותנו; וקל לראות איך המצוות הלא-הלכתיות, בעיקר "חובות הלכות", פועלות בדרך זו לשפר את אישיותנו. העובדה שלעתים קרובות איננו ערים לדגשותינו הפועלים בתת-הכרה היא היסוד של הפסיכר-אנליזה של פרויד. והנה ר' ישראל מסלנט הקדים אותו ביותר מארבעים שנה — אך בהבדל עצום: בעוד שפרויד נכנע לתוכן של הבלתי-מודע, ר' ישראל משתמש בתוכן הבלתי-מודע כחומר גלם לעיצוב אישיותנו. השפעת מצוות רבות על הבלתי-מודע מעניקה להן טעם. בנוסף, רבות מהמצוות ההלכתיות — ביניהן שבת, תפילין, וברית-מילה, וכן ציצית והמזעדים — ניתנו כסמל או "אות". הן באות להזכיר לנו, לעתים קרובות בתת-ההכרה, מושגי יסוד בחובותינו בעולם הזה.

ב. מצוות מעשיות

דרך קיומן של מצוות רבות מוגדרת היטב על פרטיה. במצוות של מאכלות אסורות — שחיטה, טרפות, איסורי בשר בחלב — פרטי ההלכה מוגדרים היטב. והוא הדין באיסור מלאכה בשבת, נישואין וגירושין, בהתרחקות מאשתו הנדה, וכו'. בכל אלו, יהודי המדקדק בקיום המצווה על פרטיה נחשב צדיק גמור, ללא תלות במניעיו, ואולי גם ללא תלות בכוונותיו (מסילת ישרים ריש פי"ג) — "כפאו אותו ואכל מצה, יצא" (ר"ה כח ע"א), אף על פי שלא רצה — העיקר שיקיים את המצווה תוך דקדוק בדיניה¹. אם הוא מקיים אותה להציל עצמו מעונשי שמים, או אפילו רק כדי לעשות רושם על אחרים, אמנם אינו חסיד, אבל הוא צדיק. לכאורה הדבר תמוה; הרי המצוות ניתנו "לצורך בהן את הבריות" (בראשית רבה מד, א), ואיזה צירוף או עידון יש כאן אם אין כוונתו רצויה?

אך לפי שיטת הפסיכולוגיה הביהיביוריסטית אמנם כך הוא. היא טוענת שמעשינו ופעילותנו מעצבים את האופי שלנו, בלי שום כוונה מצדנו. בגילוי עובדה פסיכולוגית זו, כבר הקדימו

1 אמנם נחלקו הפוסקים, ראשונים ואחרונים, אם מצוות צריכות כוונה. הטור (או"ח סי' תקפט) מציין כבעלי הרעה שמצוות אינן צריכות כוונה את רב שרירא גאון, הרי"ץ גיאת (בעקבות רב האי גאון), הר"ח. ובבית יוסף מביא כך בשם רשב"א, רבנו שמואל, הר"ר יונה, והמאירי. שו"ת רדב"ז (אלף צד) אפילו כותב: "קושטא רמילתא היא דמצוות אינן צריכות כונה כאשר כתבתם, שכן הסכימו רוב האחרונים". מה שכתבתי בפנים הוא לפי כל הנ"ל.

אבל להלכה פסק בית יוסף, על-פי רי"ף, הרמב"ם והרא"ש, שמצוות צריכות כוונה. את פסיקת רמב"ם וש"ע (או"ח תעה, ד) כהא שבפנים "כפאו ואכל מצה, יצא", הסבירו ראשונים שאכילה שאני שכן נהנה — כמו מתעסק בחלבים שחייב חטאת (סנהדרין סב ע"ב); וראה מאמרו של רב"צ קריגר (תחומין, כד, עמ' 315, הערה 7), המביא שורה ארוכה של מראי מקום לזה.

גדולי הרורות את הפסיכולוגים, מייסדי האסכולות. מעשה המצווה, גם בלי כוונה, עושה את שלו. וזה לשון בעל ס' החינוך (מצ' טז):

דע כי האדם נפעל כפי פעולותיו, ולבו וכל מחשבותיו תמיד אחר מעשיו שהוא עושה בהם, אם טוב ואם רע... כי אחרי הפעולות נמשכים הלבבות.

בעל אור החיים מוכיח זאת מהניסיון. בהקשר להשמדת עיר הנדחת על יושביה, הכתוב מבטיח "ונתן [ה'] לך רחמים ורחמך" (דברים יג, יח). שואל בעל אור החיים: מאחר שהקב"ה הבטיח לרחם עלינו, מה בא להוסיף הקרא בהכטחת "ונתן לך רחמים"? הוא מסביר שבאופן טבעי השמדת עיר הנדחת על יושביה גורמת באדם אכזריות; כאן הבטיח ה' שהוא ישמור אותנו מתופעה זו. בהמשך הוא מספר על שיחה שהיתה לו עם התלוינים הממלכתיים, שבה סיפרו לו על תחושת "חשק גדול" האוחזת בהם כאשר הם הורגים בני אדם – כי על-ידי התמתתם במעשי שפיכות דמים נכרת מהם כל שורש הרחמים שהיה בטבעם מקודם.

לגבי פיתוח מידות טובות, מצאנו גישה ביהיבויוריסטית כבר ברמב"ם הכותב: "וכיצד ירגיל אדם עצמו בדעות אלו... יעשה וישנה וישלש במעשים שעושה על פי הדעות האמצעיות, ויחזור בהן תמיד עד שיהיו מעשיהו קלים עליו... ויקבעו הדעות בנפשו" (הל' דעות א, ז). וכך גם יוצא מאמירתו המפורסמת של בעל מסילת ישרים (פ"ז): "כמו שהזריות היא תולדת ההתלהטות, כן מן הזריות יולד ההתלהטות". נראה שגם הכוזרי מרמז לזה באמרו (ה, יב): "ואהרם ניתנה לו התנועה לתקן הנפש... המשכלת הזוכרת" – תנועה גרידא עושה את שלה. וכך מרמז גם ר"א בן עזרא (דברים ל, יד): "בפיך ובלבבך – שכל המצוות עיקרם הלב ויש מהם זכר בפה לחזק הלב ויש מעשה כדי שיזכור בפה"².

לדוגמה ניקח את המצווה שבה אמרו חז"ל שהיא באה לצרף אותנו, והיא מצוות שחיטה. וזה לשון המדרש:

רב אמר לא ניתנו המצוות אלא לצרף בהן את הבריות, וכי מה איכפת לו להקב"ה למי ששוחט מן הצואר, או מי ששוחט מן העורף, הוי לא נתנו המצוות אלא לצרף בהם את הבריות (בראשית רבה מד, א).

מי ששוחט בהמה כדי לאכול בשרה, עלול להפוך לאכזר. אבל אם בכל פעם הוא בודק את סכין השחיטה כדי להיות בטוח שהיא אמנם חדה מאוד ואין בה פגימה כלשהי ובזה הוא מונע מהבהמה הרגשת כאב בשעת שחיטתה, פעולה זו תמנע ממנו התפתחות אכזריות – אפילו בלי שיחשוב שהוא עושה זאת כדי למעט צער לבהמה.

פתחנו דברינו במצוות שילוח הקן (דברים כב, ו-ז). לגביה אומרים גדולי המפרשים (ר"א אבן עזרא, רמב"ן, שם), שטעם המצווה אינו רחמנות של ה' על הצפור, אלא להרגיל את האדם לרחמנות. בעל חת"ס אפילו מסיק מכאן מסקנה למעשה (שו"ת חת"ס חאו"ח סי' ק): "והנה לפי

טעם זה מבואר דאם אינו צריך לכנים, לא מיבעיא דאינו מחוייב לשלח האם אלא אכזריות נמי עבד, ובמקום שנלמוד שלא נתאכזר אדרבא נרגיל עצמנו באכזריות ולצער בעלי חיים על מגן [ללא צורך] לגרש האם מעל בניה וצער בע"ח דאורייתא".
כעת נעבור למצוות שכחובות הלבבות.

ג. מצוות שבחובות הלבבות

סוג אחר של מצוות מטיל עלינו חובות כגון לזכור עובדות, להרגיש, לפתח באישיותנו מידות מסוימות, ובכלל לחשוב. אותן מצוות, בדומה למצוות ההלכתיות, באות לעדן אותנו; אלא שהן עושות זאת – לא על ידי מעשים – אלא דרך השכל והרעת. גישה זו בנויה על אמונת-היסוד של האסכולה הקוגניטיבית של הפסיכולוגיה המודרנית, הדוגלת בעיקרון שהמודעות והמחשבה הן הקובעות בעיקר את רגשותינו ומעצבות את אישיותנו. בין מייסדיה היו פסיכולוגים מפורסמים כמו קרל רוג'רס ואריק ס'רן ומחדשי שיטות תרפיות כמו ז' של אהרן ב'ק וזו של אלברט א'ליס. בין ההרגלים הנפשיים העיקריים הקשורים לבעיות נפשיות נמנים הערכה עצמית ירודה, חרדות, רגשי אשמה מוגזמים, רגשי תחרות, בדידות, וחוסר משמעות בחיים – וכולם מטופלים על ידי מצוות התורה, ונעייץ בהם אחד אחר.

אמונה

אמונה וביטחון נחשבים בין החובות היסודיות של היהודי. ומה הן? משמעות האמונה, מלשון אומן (השווה הרש"ר הירש בראשית טו,ו), היא שנראה בה' את המנחה שלנו, שנדע שכל עוד אנחנו מציייתים לה', אנו ממלאים את חובתנו בעולם בשלמות, עד כדי "כל אדם ראוי לו להיות צדיק כמשה רבינו", כלשון הרמב"ם (הל' תשובה ה,ב). בכך נעלמו הסיבות להערכה עצמית נמוכה. לא חכמה ולא כח ולא עושר קובעים את ערכנו; רק רבר שבידנו – ציות לציווי ה'. אין הדבר קל, אבל בידנו הוא.

בטחון

ומהו הבטחון? שנקבל בנפשנו אמיתת הכלל "כל מה שה' עושה, לטוב הוא עושה" (ברכות ט ע"ב). גם דבר זה לא קל הוא, אבל באותה מידה שאנו מקיימים אותו, אנו ניצלים מחרדות.

תשובה

התשובה למה? אנו נולדים בלתי שלמים – "יצר לב האדם רע מנעוריו" (בראשית ח,בא) – ואחר מתפקדינו בחיים הוא להשתלם. כאשר אנו מתעוררים לכך שהתנהגנו באופן בלתי ראוי, באופן רע, רגשי אשמה אלה יכולים להיות הצעד הראשון לקראת התיקון. אבל לא תמיד כך אנו פועלים. יש ואנו מתרכזים בחוסר שלמות שלנו עד כדי כך, שאנו עלולים לאבד את הבטחון העצמי שלנו ולהגיע לידי ייאוש. מצוות התשובה באה להציל אותנו ממצב עגום זה. עיקר

משמעותה היא החלטה שלא לפעול כך שוב – ש"יגמור בלבו שלא יעשהו עוד" (רמב"ם הל' תשובה פ"ב ה"ב), ורק לאחר ששינינו את דרכנו, עלינו לעסוק בחרטה – "אחרי שובי, ניהמתי" (ירמיהו לא, יח). כך התשובה מפנה את מבטנו לעתיד, שבו יש לנו שליטה, במקום לעבר, שהוא מעבר לשליטתנו. בקיצור, מצוות התשובה תעזור להצילנו מנזקי רגשות אשמה מוגזמים.

אהבת רַע וערבות

מצוות אהבת רַע (ויקרא יט, יח) מחייבת אותנו לדאוג לטובת חברנו כמו שאנו דואגים לטובתנו. אנו מאמצים לקיים מצווה זו כראוי עשויים לפתח בנו רצון לעזור לחברנו במקום שאיפה למעמד חברתי נעלה, "סטאטוס" ("keeping up with the Joneses") – להחליף רגשי תחרות ברגשי שיתוף פעולה. שינוי שאיפתי כזה יש בו להפחית במידה רבה את המתח הטמון בדאגה למעמד חברתי, מתח שטמונות בו סכנות נפשיות וגופניות כאחד. במקום זה, מצווה זו מייצרת לנו אווירה חברתית נעימה; הרי כבר לימד אותנו החכם מכל אדם: "פְּנִיִּים לְפָנִים, לְפָנִים לְפָנִים, לְפָנִים לְפָנִים" (משלי כז, יט).

התורה עושה כל יהודי ערב לכל יהודי אחר ואוסרת עלינו רגשי חוסר-אכפתיות לגביו. חובה זו היא קרובה למצוות אהבת רַע הנ"ל, אך מגיעה מעבר לה. על פי כלל זה, כל עוד חברי לא קיים מצווה מסוימת, אם יכול אני לעזור לו בקיומה, גם אני לא יצאתי ידי חובתי. לדוגמה, יכול אני להוציא בכרכות ובתפילה אחרים (שאינם יודעים לברך) המקשיבים, אף על פי שכבר בירכתי והתפללתי (ב"י א"ח ריש סי' קכד).

היעדר קשרים בין-אישיים הדוקים נפוץ במיוחד היום, והיעדר זה מתחזק כחברה בת ימינו ומוסדרותיה. מצב זה גורם לעתים קרובות לתחושת ניתוק חברתי, ואף לרגשי בדידות. גם רגשות אלה נחשבים כתורמים למתחים נפשיים. קיום מצוות אהבת רַע וערבות מייצרים קשרים אישיים חמים ויש בהם לסלק את הגורמים המזיקים האלה – ולא רק במי שמקיים את המצוות הללו, אלא גם במקבל.

"קדושים תהיו"

מעצם טבעו, כל אדם מחפש משמעות לחייו, וכל עוד לא מצאה, הריהו מרגיש לקוי. מעניין לגלות, שמספר אסכולות פסיכולוגיות מן החשובות ביותר מונות רגש של שאיפה, משמעות בחיים ומימוש עצמי, כתנאי יסודי לבריאות נפשית:

"הפסיכולוגיה האנליטית" של קרל יונג למשל, מתבססת על עיקרון זה. ביטוי לכך אנו מוצאים באמרתו המפורסמת: "בין כל הפציינטיים שלי שהיו בחצי השני של חייהם – כלומר, מעל לגיל שלושים וחמש – לא היה אף אחד שבעייתו לא הייתה, בסופו של דבר, למצוא השקפה דתית לחייו... אף אחד מהם לא נרפא עד שהצליח לחזור להשקפת חייו הרתית" (C. G. Jung, *Psychology & Religion*, Bolling Ser. XX, 2nd Ed., Princeton 1969, p. 509). עקרון ה"מימוש העצמי" של אברהם מסלו ("self-actualization" (Abraham Maslow's

נמצא על אותו ציר. לדעתו, הצורך החיוני ביותר – לאחר הצרכים הגשמיים (אוכל ודירור) ואהבה – הוא מימוש עצמי.

הפסיכולוג היהודי ויקטור פרנקל, ששרד במחנה הריכוז אושוויץ, כתב בספרו "האדם מחפש משמעות", שאלה שמצאו משמעות לחייהם, הם ששרדו במחנה, והאחרים, רובם מתו. על סמך תופעה זו הוא הסיק, שרגשי משמעות לחיים הם חיוניים, וייסד שיטת "לוגותרפיה" בפסיכולוגיה לאור מסקנה זו.

אמנם, כל אחד יכול לאמץ לעצמו משמעות לפי בחירתו, אולם המבחן המכריע יתרחש כאשר מטרתו הנבחרת תתנגש עם האינטרסים האנוכיים שלו. אם אין יסוד בריא וחזק לאידאל שהתווה לעצמו, האדם יתקפל במהרה – האידאל שלו ייעלם ולא תישאר לו אלא אנוכיותו הקטנונית.

באה התורה ומצווה אותנו: "קדושים תהיו" (ויקרא יט, ב). מהי בעצם משמעות המילה "קדוש"? משמעותה היא להיות מסור למטרה עילאית, לשאיפה מרוממת. (התמסרות למטרה שפלה נקראה "קדש" – השווה: "לא תהיה קדשה מבנות ישראל" [דברים כג, יח]). כאן מוסרת לנו התורה שאיפה לה עלינו להתמסר, ובזה היא יכולה להצילנו מהפגיעה בבריאות נפשנו הטמונה בחוסר משמעות לחיים.

הרי לנו רשימה ארוכה של מצוות בחוכות הלבבות המסוגלות לתרום רבות לבריאות נפשנו לפי השיטות הקוגניטיביות.

לסיום הפרק, נשים לב שלפי השיטה "rational emotive therapy" של אליס, אחד הגורמים הראשיים לנוירוזה הוא "סף תסכול נמוך", כאשר האדם מתפרץ כעס בכל פעם שהדברים לא מתנהלים כרצונו. והנה, מי שמתרגל בכל המצוות הנ"ל, רוכש בכך, לאט לאט, שליטה על רגשותיו וגם מבט שקול על חשיבות דברים בחייו. בכך הוא ניצל מבעיות של "סף תסכול נמוך".

ד. הבלתי-מודע בתורה מול תפקידו בפסיכו-אנליזה

השיטה ה"קלסית" בפסיכולוגיה היא האנליזה של פרויד. לפיה, המחשבות והמעשים של האדם נשלטים על ידי אוסף של רצונות הטמונים בבלתי-מודע של האדם. מחלות הנפש הן תוצאות של רצונות אלה – אשר האדם עצמו אינו מודע להם – שלא באו על סיפוקם. לפי תורת פרויד, אין רפואה למחלות אלה, אלא בגילוי הרצון הטמון והבאתו על סיפוקו. למעשה, תיאוריה זו מעניקה "הכשר" למושחתות ולבהמיות הגרועות ביותר. פחות ידועה העובדה שהרב ישראל ליפקין מסלנט גילה כארבעים וחמש שנה לפני פרויד את הבלתי-מודע והשפעתו העצומה (אור ישראל, מכתב ו ד"ה לימוד. וכן: מאמר בענין חיזוק לומדי התורה).³ אלא שיש הבדל עצום בין

3 הוא מזכיר את חשיבות הבלתי-מודע במכתביו לתלמידיו שנכתבו בשנת תר"ט, למעלה מעשרים שנה לפני שאדוורד וון הרטמן פירסם את ספרו על הבלתי-מודע, ולמעלה מארבעים שנה לפני שפרויד פרסם את מאמרו

משמעות הבלתי-מודע בתורתו של ר' ישראל לזו שבתאיאוריית פרויד. בעוד שפרויד סובר שהעצה היחידה היא להיכנע לדחפים הבלתי-מודעים, ר' ישראל ראה אותם דחפים כאתגר; עלינו לפעול עליהם ולשנות את צורתם. בעוד שפרויד דורש כניעה להם, ר' ישראל הורה לשנותם.⁴ והנה, אותן מצוות מעשיות שדיברנו עליהן בסעיף ב לעיל, הן הן הפועלות לעצב את הבלתי-מודע לכיוון הרצוי. אמנם ר' ישראל הציע דרכים נוספות, אך לכאורה עיקר העיצוב נעשה על ידי קיום מצוות מעשיות.

במיוחד ברורה השפעת פעולות סמליות על המודע, ומסתמא גם על הבלתי-מודע. מספר מצוות במפורש באו כסמלים: שבת – "ביני ובין בני ישראל אות היא" (שמות לא, יז); סוכות – "למען ידעו דורותיכם" (ויקרא כג, מג); ציצית – "למען תזכרו ועשיתם את כל מצוותי" (במדבר טו, מ); תפילין – "למען תהיה תורת ה' בפיהך" (שמות יג, ט); מילה – "והיה לאות ברית ביני וביניכם" (בראשית יז, יא). בנוסף על אלה, מסתבר שמעשה הקרבנות, וכן "עבודה שבלב היא תפילה", כולם פועלים כסמלים המשפיעים, בין על המודע ובין על הבלתי-מודע.

מעניין שגם פרויד הכיר בחשיבות הסמלים. במאמרו המפורסם "Psychopathology of Everyday Life" הוא מסביר הרבה שגיאות מוזרות שלנו כביטויים סמליים של הבלתי-מודע. גם בניתוח החלומות שלו, הסמליות היא מרכזית. בהתאם לשיטתו, הוא רואה את הסמלים כביטוי הבלתי-מודע, בעוד שבתורה הם כלים לעיצובו.

כדאי להיזכר שבמספר דברים גם ההלכה מתחשבת בבלתי-מודע, שהרי היא אוסרת לקחת שוחד אפילו לרון דין אמת, וזה לשון שולחן ערוך (חושן משפט ריש סימן ט): "מאוד מאוד צריך הדיין ליהרהר שלא ליקח שוחד, אפי' לזכות את הזכאי", והרי בכגון זה במודע אין מניע לעוות את הדין; אך ברור שבבלתי-מודע יש לו רצון לזכות את נותן השוחד, ומטעם זה אסרו. וכן הכהן הגדול פסול מלרון בעיבור השנה "משום צינה" (סנהדרין יח ע"ב), כלומר, מחשש שיעדיף לרחות את עיבור השנה כדי שיום הכיפורים, עם טבילותיו הרבות, יחול סמוך לקיץ – עד כדי כך חוששת ההלכה לנגיעות אישיות, אפילו בין הגדולים ביותר באומה. בוודאי אין הכוונה שבמודע יעוות הכהן הגדול את הדיון, אלא ששכלו יהיה מושפע על ידי הבלתי-מודע, ובלי משים יטען לכיוון שלבו חפץ.

4 הראשון על חשיבות הבלתי-מודע (1893). להערכת חשיבות הגילוי, ראה הר"ר יחיאל ויינברג, שרידי אש, ח"ד עמ' שלג-ד. ראה גם ר' אהרן רבינוביץ, דת ופסיכולוגיה (שם, תשנ"ח); פרק ה. ייתכן שגם בכתבי הראשונים אנו מוצאים רמזים לרעיון זה. כך כותב הרמב"ם בדיון מי שחייב לתת גט, ואינו רוצה, שדינו הוא שמכים אותו עד שיאמר "רוצה אני"; וקשה, שהרי גט מעושה פסול הוא. מתוך הרמב"ם (הל' גירושין פ"ב ה"כ) בזה הלשון: "לפיכך זה שאינו רוצה לגרש מאחר שהוא רוצה להיות מישראל רוצה הוא לעשות כל המצות ולהתרחק מן העבירות ויצרו הוא שתקפו וכיון שהוכה עד שתשש יצרו ואמר רוצה אני כבר גרש לרצוני". פירושו: בבלתי-מודע הוא רוצה לקיים דברי בית הדין, ורק יצרו מעכב. (הערות הר"ד שפרבר שליט"א).

ה. סוף דבר

לסיכום: עיקר מסקנתנו הוא שכל אחת מהאסכולות העיקריות של הפסיכולוגיה, די באמת שבה כדי להסביר את התועלת הרבה שיש במצוות התורה. ראינו שהמצוות "ההלכתיות" פועלות לעצב את האופי שלנו באותו עיקרון שהוא ביסודן של השיטות הביהיביוריסטיות – עם או בלי כוונה טובה. מצוות בחובות הלכות עשויות להועיל הרבה לפי עקרונות השיטות הקוגניטיביות. מצוות רבות – במיוחד המצוות הסמליות – פועלות על הבלתי-מודע שבנו, לשפר אותו ולהפכו למועיל.

בנוסף, גילינו שהאמת הטמונה ביסודות של האסכולות "החדשניות", הפסיכואנליזה והביהיביוריזם, הייתה ידועה היטב לבעלי התורה שבעל פה זמן רב לפני שמייסדי האסכולות האלה גילו אותה.